

УДК 316:378

І.В. ШАПОШНИКОВА

СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СУЧАСНОЇ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ВНЗ

У статті висвітлено результати проведеного соціологічного дослідження особливостей організації виховної роботи у ВНЗ. Визначено основні напрями виховної роботи. На конкретному прикладі досліджено мотиваційні установки включення студентів у позанавчальне життя. Охарактеризовано особливості організації виховної роботи.

Ключові слова: освіта, студентська молодь, виховна робота, мотивація, університет.

Сучасні дослідження стосовно стану виховної роботи у ВНЗ дають можливість визначити нові тенденції в мотиваційній та ціннісній сферах студентів, а також особливості їх взаємодії в особистісно значущому мікросередовищі. Враховуючи важливість організації позанавчальної роботи у ВНЗ на сьогодні, необхідно дослідити особливості проведення виховної роботи у ВНЗ з метою її активізації в майбутньому.

У соціологічній площині проблематика соціології молоді та соціології освіти розглядалась у наукових працях П. Бурдьє, Е. Дюркгейма, С. Іконнікової, В. Лісовського, С. Левікової, Б. Урланіса, В. Чупрова. Значний внесок у вивчення цієї проблеми зробили провідні українські соціологи: В. Арбеніна, В. Астахова, В. Бакіров, Л. Завацька, Є. Подольська, О. Скідін, Л. Сокурянська, О. Якуба [1–7].

Мета статті – визначити особливості організації позанавчальної роботи на прикладі конкретного ВНЗ.

Виховання у ВНЗ є найважливішим засобом соціалізації та адаптації молодої людини в суспільстві і зокрема при послабленні ідеологічного тиску. Виховання – це діяльність, спрямована на зміни психічного стану, світобачення та свідомості, знання та способу діяльності, ціннісних орієнтацій, це процес цілеспрямованого впливу на інтелектуальний, духовний, фізичний і культурний розвиток особистості. Принцип єдності навчання і виховання передбачає наявність соціальних практик як повчального, так і виховного порядку, що мають інституціалізований характер, зафіксованих і прийнятих нормативними документами різного рівня. Взаємозв'язок виховного, навчального і наукового аспектів освіти у ВНЗ здійснюється шляхом реалізації освітніх, професійних програм і навчальних планів. У нормативних документах декларується необхідність упровадження і реалізація новітніх технологій навчання, інформаційних і технічних систем забезпечення навчального процесу, а також посилення мотивації студентів до уча-

сті в наукових дослідженнях через активізацію діяльності студентських проблемних груп та наукових гуртків на кафедрах, проведення конференцій, конкурсів на кращу науково-дослідну студентську роботу тощо.

Організаційні форми виховної роботи, котрі реалізуються в навчальному процесі, мають неспецифічну і специфічну складові. Неспецифічною виховною складовою навчального процесу є вплив усєї організації, усєї атмосфери, усього ходу педагогічного процесу на становлення особистісних якостей студентів, що уможлиблює реалізацію соціалізуючої функції інституту освіти.

Позанавчальна виховна робота дуже різноманітна, лабільна і складна. Її головним напрямом є створення умов для самоорганізації студентів, що реалізується у формі студентського самоврядування. Метою цього напрямку діяльності виступає активізація соціальної суб'єктності студентства. З одного боку, студентське самоврядування розглядається як особлива форма ініціативної, самостійної, відповідальної громадської діяльності студентів, спрямованої на вирішення важливих питань життєдіяльності студентської молоді, розвиток її соціальної активності. З іншого боку, студентське самоврядування враховує позицію студентів як об'єкта соціальної діяльності, розглядаючи самоврядування як форму виховної роботи ВНЗ, спрямовану на формування всебічно розвинутої, творчої особистості з активною життєвою позицією, підготовку сучасних фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці.

Ще у кінці 1980-х рр. В.Т. Лісовський у праці "Радянське студентство. Соціологічні нариси" писав про значне поширення елементів студентського самоврядування у ВНЗ країни. При цьому він виділяв три основні сфери участі студентів в управлінні ВНЗ: співуправління (включення студентів у вчені ради ВНЗ і факультетів, активну участь у вирішенні загальноузівських проблем), самоврядування у виробничому і навчально-виховному процесі, самоврядування у сфері побуту і дозвілля. Елементи самоврядування наявні в діяльності гуртожитків, студентських загонів, спортивній і культурно-масовій роботі [6].

Позанавчальна виховна робота ВНЗ орієнтована на партнерство з органами студентського самоврядування і виявляється в системі заходів, що проводяться постійно або періодично. До перших належить робота студентських студій, клубів за інтересами, спортивних секцій, творчих колективів, органів студентського самоврядування, робота студентських загонів, волонтерська діяльність тощо, а також профілактика наркоманії, токсикоманії, тютюнопаління. До періодичних заходів можна віднести: "День знань", "День науки", "День людини похилого віку", "День здоров'я", "День студента", "День боротьби зі СНІДОМ" тощо; конкурси студентських наукових робіт, предметні олімпіади, концерти до святкових днів, конкурси краси, фестивалі студентської творчості, фестивалі команд КВК, благодійні акції, спортивні змагання, турпоходи та ін. Важливе місце в житті ВНЗ займають інтелектуальні ігри (КВК, "Що, де, коли?", брейн-ринги), вони відкривають великі можливості для творчого саморозвитку студентів.

Організаційними формами сучасної позанавчальної виховної системи є гурткова, клубна, пошукова, екскурсійна, волонтерська: творчі об'єднання, студії, колективні творчі справи, конкурси, інтелектуальні ігри, вікторини, аукціони, подорожі, сюжетно-рольові ігри, свята, журнали, прес-конференції, диспути, дискусії, ділові ігри тощо. Перелічені форми ґрунтуються переважно на історичних, культурних традиціях країни проживання і реалізуються у процесі спільної діяльності професорсько-викладацького складу і студентства (за посередництва органів студентського самоврядування).

Система освітньої і позанавчальної діяльності студентства, забезпечена відповідними кадровими та інфраструктурними ресурсами, утворює такий спосіб студентського життя, що виявляється у відповідній стилістиці – колективних формах діяльності, комунікації, організаційній роботі, активній життєвій позиції. Об'єктивні умови її здійснення дають змогу говорити про те, що специфічний студентський стиль життя виявляється в інституціонально організованих формах і є певним моностилем.

Включення студента в ці організовані форми – як освітні, так і дозвілєві – стає етапом біографії індивіда, виступає частиною “біографічного конструктора”. Індивідуальні біографічні ситуації в сучасному суспільстві замінюються інституціональними біографічними зразками, що особливо яскраво виявляється в період молодості, коли виникає “об'єктивна”, інституціонально зумовлена необхідність здобуття вищої освіти, внаслідок чого індивідуальна біографія особи набуває рис студентської повсякденності і розглядається індивідом як результат власної життєвої стратегії. Зовнішні обставини, котрі впливають на приватну сферу, набувають вигляду біографічних наслідків для конкретної особи. ВНЗ організовує простір, у якому індивідуальні життєві практики студентської молоді інституціонально організуються (виявляються як інституціонально організований стиль життя), тому і особиста доля індивіда є інституціонально сформованою. Тобто соціальний інститут освіти створює простір, у якому розгортається соціальна дія або практика, котра володіє єдиною інтенцією і визначає стиль життя.

Участь студентів у позанавчальній діяльності вивчалася на базі Херсонського державного університету (кількість опитаних студентів – 544 особи). Ставлення студентів ХДУ до характеру позанавчальної виховної роботи виявлялося за допомогою вивчення емпіричних індикаторів, операционалізованих у відповідних блоках соціологічного інструментарію: оцінювання позанавчальної громадської активності студентів ХДУ (за змістовним оформленням; за інтенсивністю і насиченістю; за матеріальним забезпеченням; за характером мотивованості студентів тощо).

Емпіричні виміри показують, що в основному загалі, котрий навчається в ХДУ, позанавчальне життя студентства асоціюється з трьома домінуючими видами активності, перший з яких безпосередньо не входить до сфери виховної роботи у ВНЗ: спілкування з однокурсниками (46,3%), дозвілєво-розважальні заходи, що проводяться в університеті (44,8%), і виїзди на природу, туристичні походи (42,1%). Ще приблизно четверта части-

на респондентів назвала як невід'ємними компонентами позанавчальної студентської діяльності участь молоді в художній самодіяльності (22,2%) та університетських спортивно-оздоровчих заходах/змаганнях (23,2%). Необхідно зазначити, що параметри реалізації студентами науково-дослідної роботи і різного роду соціальних ініціатив зібрали в загальній масі не більше п'ятої частини опитаних (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання: “Що, на ваш погляд, включає позанавчальне життя сучасного студентства”?

№ з/п	Варіант відповіді	ОКВ	% від РКВ
1	Спілкування з однокурсниками	252	21,2
2	Спілкування з викладачами	49	4,1
3	Дозвіллево-розважальні заходи, що проводяться в університеті	244	20,5
4	Соціальні ініціативи і програми соціальної допомоги	53	4,5
5	Художня самодіяльність	121	10,2
6	Вийзди на природу, туристичні походи	229	19,1
7	Спортивно-оздоровчі заходи/змагання	126	10,6
8	Науково-дослідна діяльність	83	7,0
9	Інше	12	1,8
10	Важко відповісти	21	1,0
Усього		1190	100

У результаті загальний рівень знань студентів ХДУ про напрями і заходи позанавчальної діяльності у ВНЗ сконцентрований в основному на заходах розважального характеру і художньої самодіяльності, які виявляються переважно в різних щорічних дозвіллево-розважальних конкурсах, тоді як професійно орієнтовані, науково-дослідні і соціально спрямовані предметні сфери позанавчальної активності представлені в когнітивному сприйнятті студентства значно меншою мірою.

Кількісні результати соціологічного опитування показують, що *більшість студентів з цікавістю ставиться до сфери позанавчальної активності (66,4%)*. Близько третини опитаних демонструють нейтрально-байдуже ставлення до цього боку студентського життя. І приблизно одна двадцята з числа респондентів вказує, що різні заходи й об'єднання, що функціонують в університеті під егідою виховної роботи з молоддю, викликають у них роздратування (рис. 1).

Причому аналіз виявляє високу міру *зумовленості оцінного сприйняття сучасного розвитку позанавчальної сфери в ХДУ характером загального ставлення до неї*. Змістовні характеристики цього зв'язку виявляються в тому, що група респондентів з досить позитивною оцінкою стану студентського життя у ВНЗ у більшості випадків поділяє установку на зацікавлене ставлення до функціонування цієї сфери. Ті студенти, які негативно сприймають рівень і якість об'єднань та позанавчальних заходів, що відбуваються у ХДУ, дещо частіше виявляють особисту індиферентну або радикальну позицію до цього напрямку студентської активності.

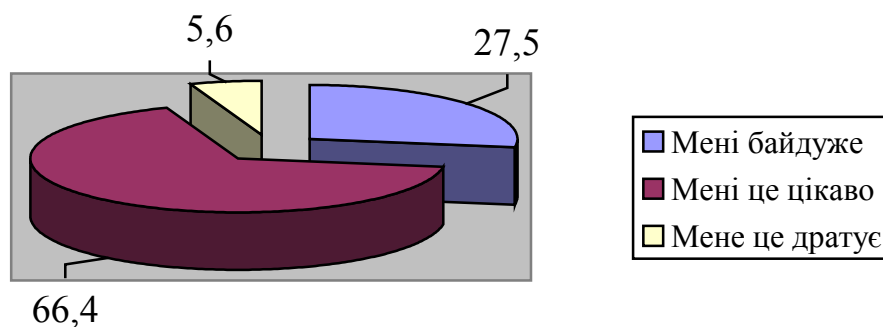

Рис. 1. Розподіл відповідей, що вказують на ставлення студентів до організаційно-виховної роботи, яка проводиться в ХДУ (у % до загальної кількості опитаних)

Проте емпіричні виміри показують, що у своїх реальних практиках 24,4% опитаних є постійними й активними учасниками сфери громадського життя ВНЗ. Ще 8,2% опитаних вказало на те, що вони на нерегулярній основі, тобто час від часу, але включаються в позанавчальну діяльність. Близько половини студентів ХДУ, які взяли участь в опитуванні, іноді відвідують заходи, що проводяться, як глядачі або уболівальники. А п'ята частина молоді не бере участь у позанавчальному студентському житті ВНЗ (рис. 2).

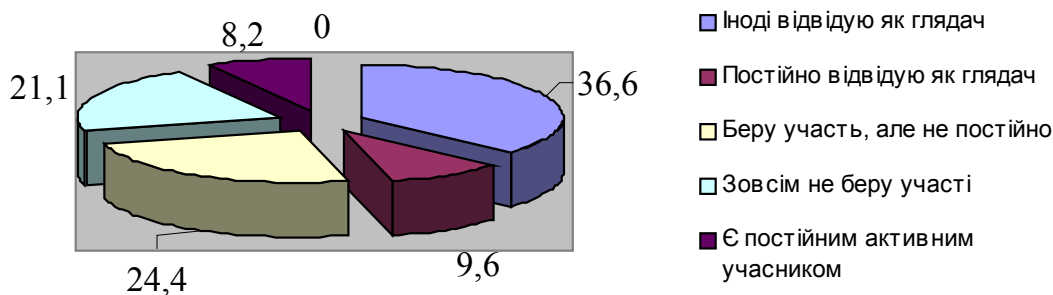

Рис. 2. Показники ступеня і характеру участі студентів ХДУ в позанавчальному житті ВНЗ (у % до загальної кількості опитаних)

Структурні характеристики включеності студентської молоді в громадську діяльність ВНЗ показують, що основна частина опитаних бере участь у заходах, орієнтованих на розвиток творчих здібностей і заходах, які мають переважно розважально-дозвіллевий характер, а також близько половини респондентів так чи інакше задіяні в спортивно-оздоровчих заходах.

Мотиви, що спонукають студентів брати участь у позанавчальному студентському житті, наведені в табл. 2.

Таблиця 2

**Розподіл відповідей на запитання:
“Якщо Ви берете участь у позанавчальному студентському житті,
то що саме приваблює Вас у ньому?”**

№ з/п	Варіант відповіді	РКВ	% від РКВ
1	Можливість розширити коло спілкування, знайти нових друзів	138	25,6
2	Мені це цікаво, отримую задоволення	131	24,1
3	Для мене це можливість самореалізуватись, розвинути свої здібності	81	14,8
4	Це підвищує престиж/популярність серед однокурсників/інших студентів	24	4,4
5	Це можливість здобуття нових знань, розширення світогляду	71	13,0
6	За участь на мене чекає певна нагорода, пільги при навчанні тощо	27	4,9
7	Примушують викладачі	21	3,8
8	Більше займатись нічим, сумно, нікуди діти енергію	28	5,1
9	Інше	23	4,3
Усього		544	100,0

Визначення домінуючих мотивів *ігнорування позанавчальної діяльності в університеті* виявляє таку диспозицію чинників (табл. 3). Для третини опитаних характерна установка на складність поєднання в процесі навчання у ВНЗ освітньої і громадської активності. Ще приблизно стільки ж респондентів демонструють відсутність у них бажання брати участь у подібного роду діяльності. Близько чверті студентів нарікають на погані матеріально-технічні умови, недостатній спектр видів і змісту позанавчальної роботи, а також недостатню міру стимулювання і заохочення з боку адміністративно-управлінських структур ВНЗ. Також шоста частина студентів ХДУ, що взяли участь у соціологічному дослідженні, вказують на відсутність у них необхідних якостей і здібностей, а також на сімейні або особисті обставини.

Таблиця 3

**Розподіл відповідей на запитання: “Якщо Ви не берете
участь у позанавчальному студентському житті, то чому”?**

№ з/п	Варіант відповіді	ОКВ	% від РКВ
1	Не хочу, немає бажання	97	17,8
2	Заважає навчанню, не встигатиму	111	20,4
3	Не престижно, не популярно серед друзів, однокурсників	4	0,8
4	Немає нічого, що відповідає моїм інтересам	63	11,6
5	Немає ніякого заохочення, стимулів з боку деканату, управлінських структур	55	10,1
6	Немає відповідних умов (техніки, приміщень, устаткування тощо)	73	13,4
7	Не влаштовує колектив студентів, що організують заходи / беруть участь у заходах, клубах, об'єднаннях	34	6,3
8	Не бачу в собі необхідного таланту, здібностей, умінь	41	7,6
9	Не дають змоги особисті/сімейні обставини	51	9,3
10	Інше	15	2,7
Усього		544	100,0

Таким чином результати соціологічного опитування свідчать про те, що більше половини студентів ХДУ за певних умов готова включитися у

позанавчальну діяльність. Тільки близько однієї п'ятої частини респондентів відкидають для себе подібну можливість. У результаті поведінкові установки основного загалу студентства характеризуються наявністю вираженого інтересу до сфери позанавчальної університетської активності і готовності більшої половини опитаних за певних обставин включатися в цю роботу.

Приблизні кількісні параметри ступеня залучення студентів ХДУ в цій царині виявляють такі співвідношення: приблизно 10% студентів є постійними й активними учасниками громадського життя ВНЗ; четверта частина час від часу включається в позанавчальну діяльність; близько половини студентів ХДУ більш-менш постійно відвідують заходи, котрі проводяться у ВНЗ як глядачі або уболівальники; і нарешті, п'ята частина молоді повністю ігнорує сферу позанавчальної активності.

Ця поведінкова специфіка відображає і характер оцінного сприйняття студентами сучасного стану студентського життя в ХДУ, коли сегменти опитаних, які беруть участь у цій сфері діяльності, дещо частіше повністю задоволені загальним рівнем розвитку й організації позанавчальної діяльності. Підгрупа глядачів та уболівальників у більшості випадків виявляє середній ступінь задоволеності. А в сегменті опитаних, які не беруть участь у позанавчальній діяльності, найбільша порівняно з іншими групами питома вага негативного оцінного сприйняття функціонування цієї сфери.

Як найбільш значущі умови, які, на думку опитаних, можуть сприяти включенню студентів у позанавчальну діяльність в університеті, найбільшу кількість відповідей зібрали три позиції. Це передусім матеріальне стимулювання (43,2%), далі за кількістю відповідей розташовується обставина оперативного інформування про проведення заходів, про роботу клубів, об'єднань (39,3%). Крім того, більше ніж третина студентів (36,9%) в якості важливого чинника активізації студентської позанавчальної активності називають допомогу, участь, підбадьорення з боку викладачів університету. На наступних за ступенем значущості місцях у цьому відношенні розташовуються обставини адміністративно-управлінських розпоряджень (56,6%), розвитку інших видів стимулювання (56,5%), а також наявність і ефективна робота ініціативних структур студентського самоуправління (49,4%).

У результаті проведеного дослідження виявлена раніше когнітивна складова сприйняття студентством позанавчальної діяльності ВНЗ пов'язана з проєктивними установками молоді, які якщо і висловлюють бажання взяти участь, то швидше в спортивно-оздоровчих і дозвілєвотворчих заходах, тоді як напрями, пов'язані із соціально корисною роботою, а також професійно орієнтована та інтелектуально-пізнавальна діяльність не користуються серед студентства ХДУ високою мірою привабливості і популярності.

Найбільш важливими чинниками активізації і розвитку студентського життя виступають, на думку основної частини опитаних, реалізація комплексу заходів з матеріального стимулювання, оперативного інформування функціонування цієї сфери, а також підтримка і схвалення подібного роду активності молоді з боку викладачів ХДУ.

На наступних за ступенем значущості місцях у цьому відношенні розташовуються адміністративно-управлінські розпорядження, розвиток інших видів стимулювання (визнання, похвала, символічні нагороди), а також наявність і ефективна робота ініціативних структур студентського самоврядування.

У табл. 4 наведено думки студентів з приводу того, хто повинен займатися організацією позанавчальної діяльності ХДУ.

Таблиця 4

**Розподіл відповідей на запитання:
“Хто, на вашу думку, повинен займатися організацією
позанавчальної діяльності студентів ХДУ?”**

№ з/п	Варіант відповіді	РКВ	% від РКВ
1	Самі студенти	266	28,6
2	Викладачі, куратори	107	11,5
3	Кафедри, деканат	61	6,6
4	Профспілковий комітет	164	17,7
5	Відділ соціально-гуманітарної роботи	86	9,3
6	Робота повинна організуватися загальними зусиллями	226	24,3
7	Інше	1	0,1
8	Важко відповісти	18	1,9
Усього		929	100,0

Поведінкова специфіка студентів відображається на характері їх проєктивних очікувань у тому аспекті, що для групи опитаних, які з тією або іншою частотою беруть участь у різних виховних заходах, що проводяться у ВНЗ, об'єднаннях, конкурсах тощо, характерне приписування більшості цих чинників значного ступеня значущості. Іншими словами, цей сегмент студентів значною мірою розраховує на адміністративне сприяння як найважливішу умову оптимізації функціонування цієї сфери. Тим же респондентам, які беруть участь у студентському громадському житті як активні спостерігачі, або тим, хто взагалі його ігнорує, властива більш виражена установка на скептичну оцінку можливостей підвищення ефективності позанавчальної діяльності за допомогою будь-яких із запропонованих заходів.

Студентське середовище, як і соціальний інститут освіти в цілому, виступає активними агентами соціалізації та ідентифікації молодої людини в сучасному суспільстві. Тобто ідентифікації, що формуються, інституціалізовані і виявляються через відповідність поведінки інституціональним вимогам і відповідну реакцію інститутів.

Висновки. У сучасних умовах студентство як найбільш активна і мобільна група населення, котра перебуває в пошуку власної ідентичності, є тією соціальною групою, соціальні спрямування і практики якої мають бути мобілізовані на оволодіння складними видами інтелектуальної і професійної діяльності. Як носій інтелектуального потенціалу студентство є резервом поповнення працівників розумової праці і належить до інтелігенції як її складова, тим самим визначаючи характер майбутнього українського суспільства.

Таким чином, соціокультурна роль ВНЗ і селекція студентів визначають реалізацію функції системи вищої освіти, яка є не лише когнітивною

при передачі професійних знань, а і при створенні простору для формування уніфікованого способу життя студентства (моностилію), важливими рисами якого виступає орієнтація на професіоналізм, пізнавальну активність, творчий підхід до справи, активні соціальні практики.

Список використаної літератури

1. Бурдые П. Система образования и система мышления [Электронный ресурс] / П. Бурдые // Высшее образование в России. – 1997. – № 2. – С. 119–126. – Режим доступа: http://elibrary.ru/title_profile.asp?id=8608.

2. Дюркгейм Э. Педагогика и социология / Э. Дюркгейм ; пер. с фр., сост., послесл. и примеч. А.Б. Гофмана // Социология. Ее предмет, метод и предназначение. – М. : Канон, 1995. – С. 249.

3. Завацька Л.М. Особливості детермінантного впливу молодіжної субкультури на соціалізацію учнівської молоді / Л.М. Завацька // Практична психологія та соціальна робота / голов. ред. О.В. Губенко ; Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – К. : Науковий світ, 2009. – № 6. – С. 62–63.

4. Исторична еволюція і сучасний стан соціології освіти : учебное пособие // Соціологія освіти : навчальний посібник для студ. вищих навч. закл. / ред. О.Л. Скідін, І.М. Гавриленко. – 2-ге вид., доп. та перероб. – Запоріжжя, 2005. – Кн.1. – С. 34–53.

5. Левикова С.И. Молодежная субкультура : учеб. пособ. / С.И. Левикова. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 608 с.

6. Лисовский В.Т. Советское студентство : Социологические очерки / В.Т. Лисовский. – М. : Высш. Шк., 1990. – С. 137–158.

7. Сокурская Л.Г. Студентство на пути к новому обществу: ценностный дискурс перехода : монография / Л.Г. Сокурская. – Х. : Изд. Центр ХНУ имени В.Н. Каразина, 2007. – 576 с.

Стаття надійшла до редакції 5 вересня 2012 р.

Шапошникова И.В. Социологическое исследование особенностей современной воспитательной системы вузов

В статье освещены результаты проведенного социологического исследования особенностей организации воспитательной работы в ВУЗЕ. Определены основные направления воспитательной работы. На конкретном примере исследованы мотивационные установки включения студентов во внеучебную жизнь. Охарактеризованы особенности организации воспитательной работы.

Ключевые слова: образование, студенческая молодежь, воспитательная работа, мотивация, университет.

Shaposhnikova I. Sociological research of features of modern educator system institute of higher

An author in the article lights up the results of the conducted sociological research of features of organization of educator work in institute of higher. Certain basic educator work assignments. On a concrete example the motivational options of including of students are investigational in uneducational life. Described features of organization of educator work.

Key words: education, student young people, educator work, motivation, university.